

Kolonialismin jälkeinen Afrikka on vain vaivoin osoittanut länsimaiselle mielelle tunnistettavia aitouden piirteitä: missä ovat tietäjät, rikkaat perinteet, moninaisuus ja vaihtoehdot ranskan-, englannin- ja portugalinkieliselle sivistykselle? Sivistynyt afrikkalainen puhuu eurooppalaista kieltä, lukee eurooppalaisia kirjoja ja puhuu eurooppalaisin käsittein. Onko Afrikka kadotettu, hukattu, mennyt, vai eikö sitä koskaan ollutkaan?

Kolmisenkymmentä vuotta ovat afrikkalaista syntyperää olevat ajattelijat pohtineet, mihin voisi sijoittaa kolonialistisen käsitteen ”filosofia”. Käsite ei tuota ongelmia, päin vastoin, sillä niin yleisinhimillisenä osoittautuu alkujen pohtiminen, kriittisyys ja kielen mukanaan tuomat, jo ennalta ajatusta ohjaavat muodot. Mutta melkein kaikki filosofia on kreikkalaisperäistä, kolonialismin värittämää, tuontitavaraa. Onko olemassa mahdollisuutta, että muillakin kansoilla kuin länsimaisilla olisi filosofiaa, filosofiaa omasta takaa, omiksi tarpeiksi ja tunnistettavassa muodossa?

Henry Odera Oruka on pohtinut tätä kysymystä lukuisissa kirjoissa ja artikkeleissa ja herättänyt näin moninaisen keskustelun, joka on toisaalta kolonialismin kritiikkiä, toisaalta oman perinteisen ajattelutavan nostattamista. Nykyisin jo valistunut eurooppalainen tuntee Odera Orukan nimen lisäksi Kwame Gyekyen, Paulin Houtondjin ja Kwasi Wiredu, jotka kaikki ovat kirjoittaneet länsimaisesta filosofian traditiosta ja sen asemasta afrikkalaisuuden nykyaikaisessa rakentamisessa. Monet meistä ovat tavanneet nämä ahkerat kirjoittajat filosofian tai sosiologian kongresseissa.

Mutta yhä on ratkaisematta kysymys, onko olemassa afrikkalaista filosofiaa. Kyse on afrikkalaisuudesta ja siitä, mitä se ehkä on. Kyse on myös kolonialisoivasta, muualta annetusta, käsitteestä, jonka sijoittaminen sellaisenaan jälkikolonialiseen tilanteeseen ei ole ongelmaton: jopa yleisimmät käsitteet ahtaavat oudolla tavalla perinteistä maailmasuhdetta ja näin ”filosofia” saattaa leikata tunnistamattomiksi jääviä siivuja kokonaisuudesta antamatta sijaan muuta kuin epäkoherentteja jakoja.

Afrikkalaisessa keskustelussa puhutaan tunnekylläisesti ”akateemisesta filosofiasta”, joka on Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa koulutettujen, Afrikan valtionyliopistoissa toimivien opettajien työtä. Toisena ääripäänä puhutaan ”tietäjäfilosofiasta”, jota löytyy luku- ja kirjoitustaidottomilta viisailta, joita satunnaiset antropologit ovat haastatelleet. Väliin jää sekavahko alue ”etnofilosofiaa”, jossa on piirteitä afrikkalaisten heimojen ja kansojen historiasta, uskomuksista ja reaktioista valkoisen vallan jaloissa. Etnofilosofian voima ja heikkous on sen siteessä paikalliseen uskontoon.

JUHA VARTO

Musta filosofia?

Afrikkalaisen filosofian antologia. Toimittaneet Raisa Simola ja Ensio Puoskari. Gaudeamus 2001.

Ei tarvita suurtakaan näkijää huomamaan, että afrikkalainen filosofia painii samojen ongelmien kanssa kuin eurooppalainenkin, sillä ratkaisevalla erolla tietenkin, että me olemme kolonialisoineet itse itsemme. Akateeminen filosofia eroaa Euroopassakin tietäjyydestä, jota filosofit eivät ole arvostaneet sitten Aristoteleen, jolle Herakleitos ja Parmenides olivat filosofeja argumenttikulkujen puutteista huolimatta. Etnofilosofiaa on meille kristillinen filosofia, joka on Descartesin, Locken, Leibnizin, Humen, Kantin ja Hegelin kynässä kehittynyt ratkomaan yhden jumalan luomaa maailmaa ja ihmisen paikkaa siinä sillä varmuudella, jonka ihmisen jumalalta saama erityisasema voi antaa.

Meille nämä eivät ole ongelmia, koska emme edes näe niitä, mutta afrikkalaiselle, jonka juuret ovat Keski-Afrikassa, Cambridgessä ja Kaliforniassa, ongelma on ajattelijan sisällä, jossa kokemus töin tuskin pystyy pitämään koossa erisyntyisiä lähtökohtia ja opittuja asioita. Silloin kysymys afrikkalaisesta filosofiasta muuttuu elämänkysymykseksi,

syyn etsimiseksi omalle työlle ja erityisesti opettamiselle. Niinpä Afrikan filosofia onkin välttämättä rajankäyntiä oman ja vieraan, kolonialisoidun ja vapautetun, nyt-hetken ja kuvitellun ikuisuuden välillä, jossa monikulttuurinen nyt-hetki todellisesti on se annettu, minkä suhteen ajattelemisenkin on tehtävä: ei ole viatonta menneisyyttä eikä avointa tulevaisuutta.

Raisa Simola ja Ensio Puoskari ovat koonneet ja kääntäneet kokoelman kirjoituksia, joissa Euroopassa hyvin tunnetut afrikkalaiset filosofit pohtivat tunnistettavuusongelmaa: mitä afrikkalainen filosofia voisi ja saisi olla. Kokoelmaan on koottu keskenään väitteleviä artikkeleita, joiden lukeminen opettaa, kuinka hyvin kirjoittajat ovat oppineet kristillisen retoriikan, jonka avulla saa toisen ihmisen käsityksen kuulostamaan rajoittuneelta ja typerältä. Kun nyt saamme lukea kokonaiset artikkelit eri kirjoittajilta, eri puolilta, huomaamme, että kysymys ”afrikkalaisesta filosofiasta” todella kuuluu lainausmerkkeihin mutta ei silti ole väärä kysymys.

Erityisen selvästi Simolan ja Puoskarin kokoelmasta loistaa kysymys tietäjyyksifilofiasta, tästä filosofian parialuokasta, jossa kysymykset ihmisen asemasta maailmassa ensi kertaa nousevat esille, ikäänkuin maasta, suoraan kokemuksesta, sen keskeltä, missä ne tulevat koetelluiksi joka hetki, muuttumisen ja tulemisen leikissä. Tietäjien puheeseen nähden kirjoitettu filosofia on meta-ajattelua, joka ei aina palaa kohteeseensa, näy läpi tarpeellisella kirkkaudella, eikä paljasta kysymiensä asioiden tärkeyttä.

Kun Aristoteles uskoi homeristen filosofien fragmentteina säilyneiden (toisten teksteissä ilmiänsä saaneiden) lausahduksien tärkeyteen, hän antoi meille mallin: vanhat saattavat ohjata oikeiden kysymysten äärelle. Kyse on muutenkin suullisen ja kirjallisen perinteen kilvasta: suullinen muuttuu puhunnassa eikä sillä ole ulkoista muotoa, johon nähden sitä voisi koetella, kun taas kirjallinen on aina palautettavissa kirjoitettuun itseensä. Mutta molemmat ovat puolustuskannalla, ikäänkuin niissä kummassakin olisi nähtävillä jokin kolmas, maailman kokemus, paljastuminen, josta ne molemmat lopultakin saavat irti yhtä vähän, vaikka kukin minä kokee asian voimakkaasti.

Afrikan filosofian antologiassa jou-

dumme tekemisiin kahden hyvin erilaisen aiheen kanssa: eklektisen, tunnistuspiirteitään etsivän, yhä nöyryytetyn kolonialistisen perinteen kanssa toisaalta ja toisaalta oudon peilin kanssa, joka saa meidät näkemään oman filosofisen käytäntömme tuloksena kolonialismista, jolla olemme muuta maailmaa nöyryyttäneet. Kokoelma osoittaa, että molempien sielu on tässä vahingoittunut.

Erityisesti poliittisen filosofia, yhteisöllisen toiminnan, toiminnan syyn filosofia Afrikassa osoittaa peilin kautta suoraan Eurooppaan. Pahimmat kolonialismin toteuttajat ovat aina samaa joukkoa kuin alistetut. Se tulee ilmi epätoivoisena taisteluna käsitteistä, joista meilläkään ei ole vielä kuin määritelmiä: oikeudenmukaisuuden, yksilön, velvollisuuden käsitteet ovat aineellisen kurjuuden, yhteisöllisen infrastruktuurin puuttumisen ja satunnaisen koulutuksen keskellä kuin unikuvia. Ikävä vain, että ne ovat unikuvia myös hyvinvoinnin keskellä eikä mikään ”valtiofilosofia” niitä anna sen todellisempina.

On kuvaavaa – kuten Oyekan Owomoyela kirjoittaa – kuinka johdamme oman kulttuurimme kyseenalaisesta ”voittokulusta” maailmalla päätelmän, ettei olisi muitakin tapoja ymmärtää tulevaisuus. Afrikassa on kuitenkin monia, ehkä liian monia, joille modernismi ja kapitalismin (asein, lääketieteeseen avulla ja koulutuksella toteutettu) ”voittokulku” on ainut ja toivotettava malli. He näkevät sen voitoissa todistuksen, ikäänkuin satunnainen tosiasia olisi todistus.

On ehkä turhaa muistuttaa valistunutta lukijaa Afrikan valtavasta koosta, sen kulttuurisesta monimuotoisuudesta ja sen kansojen historiallisen kokemuksen erilaisuuksista. Afrikka on valtava manner, jossa on vielä monia valkoisia kohtia, valkoisia, koska kukaan paikallinen ei ole niihin kirjoittanut. Itseään antavat vielä odottaa ne Afrikan filosofit, jotka ponnistavat kolonialismin jälkeisestä uudesta Afrikasta, jonka nyt voimme tavata vain meille käsittämättömänä primitiivinä toisena. Afrikkalaisen filosofian antologia muistuttaa meitä: edes primitiivisissä yhteisöissä kaikki eivät ole samaa mieltä. Moninaisuus, moniäänisyys kuuluu myös sinne, missä Pariisin vaihtuvat jumalat eivät ole tuttuja.